

Kumyk türkleri

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Kumyk türkleri KUMUK TÜRKLERİ

Kuzey-doğu Kafkasya ile Hazar denizinin batı kıyısı boyunca, Azerbaycan sınırlarından kuzeye doğru uzayan sahada yaşayan Kumuk'lar, bugünkü iç idari taksimata göre, Otonom Dağıstan Sovyet Cumhuriyetine dahildirler. Kitle halinde bu cumhuriyetin Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Kayakent ve Kaytak eyaletleri ile, Mahaç-Kale yöresindeki altı köyde ve ayrıca Mahaç-Kale Hasavyurt, Buynaksk, İzberbaş ve Derbent şehirlerinde yerleşmişlerdir. Dağınık bir halde, Grozni eyaletinde yerleşenleri bulunduğu gibi, Kuzey Osetiya köylerinde de yaşayanları vardır. 1925 yılı sayımına göre bütün Kumuk'ların sayısı 160.000 kişidir.

Kumuk'ların kuzeyde komşuları Nogay Türkleri, batıda Avar'larla Dargin'ler, güneyde otuz bini aşmayan Tabasasaran'lar, diğer bir deyimle Tebersasaran'lar ve Derbent'te yerleşmiş olan Azeri Türkleridir. Kumuk ülkesini sulayan nehirlerin başlıcası: Terek, Sulak, Ullu-Çay, Hamri-Özen, Şura-Özen ve Mamas-Özen'dir. Doğu cephesi ise Hazer denizine dayanır.

Tarihleri hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Jeopolitik durum sebebiyle ülkeleri VII. Yüzyıldan itibaren Hazar devleti sınırları içerisinde alınmış ve Oğuz-Kıpçak Türk boylarının bu sahadaki kaynaşması neticesinde, bir Türk uruğu olarak teşekkül etmiştir. Bu suretle Kumuk Türk uruğu, Moğol istilasından çok önce, bilhassa Oğuz ve Kıpçak gibi kudretli iki öz Türk halkının karmasından türemiştir. Yaşayış tarzı ve bugünkü aile yapısıyla, konuştukları kendi şive veyahut ağızları, milli kültürleri, bu tarihi gelişmeyi kati'yetle belirtmektedir. Her ne kadar Sovyet antropologları bunları, çeşitli hipotetik faraziyelerle, Türk olmayan kadim İndocermenlere bağlamakta iseler de bu doğru değildir. Rus istilasına kadar Kumuk'lar, Şahmal'lık (Şamhal) sistemine

bağlı müstakil ve milli bir idareye sahip idiler. XV. – XVI. Yüzyıla ait tarih kaynakları, bu Şahmallığa “Tarkov” adı vermişlerdir. 1813 yılında, diğer Dağıstan, yahut Kuzey – Kafkasya toprakları gibi Kumuk Türkleri de Rusya esaretine alınmıştır. Gülistan muahedesi işbu esareti tasdik eden vesikalardan biri, belki de başlıcasıdır. Buna göre de XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Kumuk uruğu, tamamiyle milli idaresini kaybetmiş ve çarlık rejimi tarafından Kuzey Kafkasya halkları içerisinde eritilmelerine çalışılmıştır.

Fakat çarlık Rusya’sının bu yoldaki bütün teşebbüsleri, hiçbir netice vermemiştir. Kendi milli aile yapılarına ve tarihi Türk geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalarak, kendi şiveleri ve halk edebiyatları ile yaşamış, en ufak bir asimilasyona tabi olmamışlardır. Rus edebiyatında “adat” diye köklü bir yer almış bulunan Kafkasya halklarına ait tarihi “örf”e bağlı idare sistemi ve aile kuruluşu, Kumuk’lar için de bir nevi “yasa” değerinde olmuştur. İşbu “adat” yahut “örf ve gelenek” Türk – İslam halklarını Rus istilası şerrinden korumaya yaramış ve bugün de yaramaktadır.

Teamül hukuku esaslarına göre idare edilen Kumuk Türk ailesinde, patriarkal idare sistemi hakimdir. Buna rağmen, ecdat yadigarı “adat” üzerine, kadına karşı büyük bir saygı beslenmekte idi. Nitekim kadını öldürmek, en büyük suç sayılarak, kaatile en ağır ceza verilirdi. Kadınlar bölümü, aile içerisinde ayrı olduğu halde, baş kadın, adat., yani gelenek usulüne göre, erkekler meclisine de katılıp, konuşmak ve hatta beraber yemek yemek hukukuna sahip idi. Evi ve aile efradını techiz etmek ve giydirmek de kadına aitti. Buna göre, boş zamanlarında kumaş ve halı dokurdu. Ayrıca ziraat ve bahçecilikte de erkeklere yardımcı idi. Kadın aile içerisinde büyük bir saygıya ve imtiyaza malikti.

İktisadi ve zirai hayat çalışmaları da, esaslı bir disipline, örfe bağlanmıştı. Teamül hukukuna göre “bulğa” dedikleri bir nevi yardımlaşma yahut “İmece” usulü hakim idi. Kolektif çalışma yolu ile yapılan bu yardımlaşma: “çop bulğa”, yani harman savurma; “orak-bulğa”, yani orakla çalışma; “gabijdey-bulğa”, yani mısır temizleme ve saire gibi, yine örfçe

kararlaştırılmış, nevilere ayrılırdı. Ortaklık sistemi de mevcut idi. Sovyet istilası, maaleser bu eski Türk geleneğini kaldırmıştır. Fakat kaldıramadığı en sağlam şey milli yemekleridir.

Kumuk'ların, bugünkü anlayışımızla, klasik bir edebiyatları olmamıştır. Buna mukabil, oldukęa zengin bir halk edebiyatları mevcuttur. Çeşitli nevilere ayrılan bu edebiyatın kurucusu XIX. Yüzyıl ortalarına doğru yaşamış olan şair İri Kazak'tır. Halk arasında milli Kumuk mazisini, istiklal devrini terennüm etmesiyle geniş bir şöhrete sahipti. Garip Kumuk Trkn okşamakla milli bir şair payesine yükselmiştir. Fakat arlık Rusya'sı bu halk ozanının, Kumuk Türklerine çok görmüş, İri Kazak'ı, Sibirya'ya sürmüştür. Eli ve ayağı kelepçeli, uzak Sibirya'ya yayan ve yalın ayak yola çıkarılan bu milli Kumuk şairini ne onlar, ne de bizler, hiçbir vakit unutamayacağız. Aksine onun, 160.000'lik Kumuk'u koca Rusya'ya karşı koyduğu için, ilelebet iftihar edeceğiz.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde, hem şair ve etnograf olan Manay Alibeyli ile, 1883 yıllarında Petersburg'da, ilk Nogay ve Kumuk şarkıları örneklerini yayınlayan Magomet Efendi Osmanzade faaliyette idiler. Bu rnekler içerisinde Osmanzade ile Kazak'ın da şiirleri bulunmaktadır.

Kumuk edebiyatı daha fazla son zamanlarda, çeşitli branş ve nevilerde, bir ilerleme göstermeye başlamıştır. Kendi muhitlerine göre yetişmiş şair, edip, hikayeci ve yazarları vardır. Eski Türk "kobuz"u hatırasını tellerinde taşıyan "Ağakumu"da, alan halk şair ve sazıları yanında, şarkı söyleyen modern tiyatro artistleri de mevcuttur. Bayan Bariyat Murad hanımla İsbat Batalbeyli hanım, bugün sivrilmiş Kumuk yıldıızları arasında, halk sevgisini toplamış imtiyazlı birer şahsiyettirler.

Kumuk folkloru, biraz yukarıda da işaret edildiği gibi, nev'i, tarzı ve çeşidi itibarıyla oldukęa zengindir. Sarın'lar, yırlar ve takmak'larla beraber beşikyurt'ları yas türküleri ve sevilmektedir. Epope nevinden en çok sevileni ve ruh okşayanı "Aygazi" türküsüdür. Aygazi, burada, Kumuk halkının refahı için mücadele eden milli bir kahraman tipi olarak tanınmakta

ve bilinmektedir.

Kumuk etnonimi'sinin menşei hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. J.Klaproth Kumuk'ları doğrudan doğruya Hazarların bir kolu olarak sayıldığından bu hususta bir fikir ileri sürmekten çekinmiştir. Vambéry'ye göre kelime "kımıldamak, deprenmek" gibi manalarda olup kımak fiilinden türemiştir. Yine bu zata göre Kumuk halk adı aynı telaffuzlu bir yer adından alınmıştır. Çobanzade, kelimenin aslının Kama yahut Kuma ile ak veya ok ekinden ibaret olduğunu ve Kamalı manasını taşıdığını ortaya artmaktadır. Kuzey – Kafkasya halk rivayetlerine bakılırsa, kumluk sahadan geldiklerinden, Kumuk adını almışlardır. Bütün bu çeşitli yorumlara rağmen, kelimenin gerçek manası tespit edilememiştir.

Kumuk şivesi, Türk şiveleri tasnifinde Kıpçak – Kuman dili dalı içerisine alınmıştır. Bununla beraber, kendine mahsus özel gramer hususiyetlerine de maliktir. Bu kabilen olarak k-'nin yerini g-'ye (ms: kişi > gişi kelimesinden görüldüğü gibi) terk ettiği tespit edilmektedir. Yine Kumuk şivesine mahsus olmak üzere, bolca –ağan ve –egen partisiplerini kullanışı ileri sürülebilir. Fonetik ve morfoloji bölümünde de özellikle mevcuttur.

Kumuk şivesi üç ağıza ayrılmaktadır. 1) Hasavyurt, 2) Buynak ve 3) Haydak ağızları ki, her birinin mahalline göre bazı farkları vardır. Bu farklar dikkati çekecek kadar bariz ve yerine göre de göz önünde bulundurulacak mahiyettedirler. Ms.: suwğa gir suya gir; ğabak – kabak; hav –av; men – ben; ağaçnı – ağacı ve saire gibi.

Kumuk şivesi araştırmasının iki asırlık bir tarihi vardır. Vaktile J. Klaproth (1814), Salemann (1871), Osmanzade (1870) gibi bilginlerin dikkatini çekmiş ve bu hususta, tarihi değer taşıyan bir yığın malzeme toplanmıştır. Şahanın özelliği, Kumuk şivesinin canlılığı ve akıcılığı sayesinde bu Türk şivesi, Kumuk'lar muhiti dışına da taşarak bir nevi "Lingua franca" karakterini almıştır ve "Kumuk tili" adı altında Kuzey – Kafkasya'nın doğu halkları arasında da konuşulmaktadır. Bugün bu Türk şivesinde konuşan halkların sayısı 200.000 kişiyi bulmaktadır. Bir aralık ünlü Rus yazarı Lev Tolstoy da

Kumuk dilini iki sene okumuş ve öğrenmiştir.

■ BİBLİYOGRAFYA:

Osmanzade, Sbornik nogayskih i Kumık-skih stihov = Nogay ve Kumuk şiirleri müntehabatı. SPb. 1883; M. Afanasyev, Kumıkskie pesni = Kumuk şarkıları, Sbor mat. Po Opis, mest, i plemyon Kavkaza, Tiflis 1893. III. Bölüm; Russko – kumıkskiy slovar = Rusça – kumukça lügat, aynı yerde; M.F.Mohir, Kumıksko – russkiy slovar, aynı yerde; G. Nemeth, Kumuk es balkar szojegyzek = Kumükisches und balkarisches Wörterverzeichnis, Keleti Szemle dergisi, XII, Budapest 1911 –1912; G. Nemeth, Proben der kumükischen Volksdichtung, aynı dergide, s. 274-308; Bekir Çobanzade, Kumuk dili ve edebiyatı, Bakü 1926; N.Z.Gadjieva, Kumıkskiy yazık = Kumuk dili, Mladopismennie yazıki narodov SSSR. 1959, s. 114-121; N.K.Dimitriev, Grammatika kumıkskogo yazıka, 1940 = Kumuk dili grameri; N.K.Dimitrijev, Morfologia della lingua turca dei Cumuccci (Cancaso), Rivista degli Studi orientali, XV, 1934, I., S. 76-79 ve II., s. 172-198; J. Benzing, Das Kumükische, Philologiae Turcicae Fundamenta I, Wiesbaden 1959, s. 391-407; A.N.Batırmurza, Kumuk tilni gramatikası, I, Mahaç-Kala 1933-35; N.A.Baskakov, Tyurkskie yazıkı, 1960, s. 151-153 = Türk dilleri; H.N.Orkun, Yeryüzünde Türkler, 1944, s. 79 ve saire.

(Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Mart 1964, Kumuk Türkleri, Cilt: II, Sayı: 17, s. 10) Taryhy makalalar